

۱. مارت

۱۹۲۶

تورک تارىخ انجمنى

مجموعى

اون آلتىنچى سنه

نومرو ۱۴ (۹۱)

عبدالحمید ثانینگ نوطلری

(چکن نسخه دن مابعد)

وبوکا علاج اولمق اوزره شوکتآب افندیملک بولوندفقری دأرمدن چیقاریلهرق
برادرلری کال الدین افندیملک فرعیه سراینده کی دأرمدنه ویرلرینه کال الدین افندیملک
او دأرمدیه نقل ایلمه سنی توصیه ایملشر و بوبابده اراده سنییه دخی استحصاله موفق
اولملشردر .

بواراده سنییه سلطان عبدالعزیز مرحوم طرفندن شوکتآب افندیملزه شیمدی
مرحوم مشارالیه کتلی ماده سنده ذی مدخل اولدینی تحقق ایدن ملعونه مومی الیه
ایکنجی خزینه دار کتوره رک افندیملزه «بورادن نهایت الیهیه اولمق اوزره سکز ساعت
ظرفنده چیقاراق فرعیه ده کی کال الدین افندیملک دأرمدنه نقل بویورمقلغکز حقنده
اراده سنییه قطعیه شرف صدور بیورملشدر ، دیهرک کال شدتله بیان ایملشر
ودارالسعاده آغاسی جوهر آغا [۱] وحسین عونیک یتشدرمه لرندن اولوب آنک
التماسیه سرقرنالغه تعین اولنان فیضی بک [۲] دخی طیشارودن عین اراده سنییه
کلوب تبلیغ ایملشر ایدی . بو اراده یی سلطان عبدالعزیز مرحومک اوکونلرده
ترلا باشی حریقنده حاصل اولان تأثرودهشتندن استفاده ایدرک استحصال ایملشر
ایدی . شوکتآب افندیملک دأرملرینی ترکله فرعیه ده نقل ایلمه لرینه چالیشمالرینک
سیبی سلطان عزیز مرحومه سوء قصد ایتدیرمک مقصد فاسدینه مبتنی ایدوکی

[۱] جوهر آغا، پرتونال والده سلطانک باش آغاسی، سلطان عبدالعزیزک جلوسنده مصاحب،
دها صکره خزینه دار ، ۱۲۹۳ ده دارالسعاده آغاسی اولدی . سلطان مرادک جلوسنده لالا
سلیمان آغانک نصیله انفصال ۱۳۰۴ ده ارتحال ایتدی . سلطان محمود تره سی حظیره سنده
مدفوندر .

[۲] فیضی باشا ، مسلک عسکریدن نفائله سلطان عبدالعزیزه سرباور، مؤخرأ سرقربن
اولدی . بعدالانفصال رتبه سی ملکیه ده تحویل ومتصرفلغه ، دها صکره موصل والیککنه ،
مهاجرین قومبسیونی ریاست ثانیه سنه ، شهراماتی مستشارلغه تعین قلندی . ۱۲۹۷ ده وفات
ایتدی . حیدر باشا قبرستانده مدفوندر .

ميدانده در . بونى ده ليلا مرحوم مشارالېك يتاق دائرئسنه برطام قاتللى اذخال ايله اجرا ايدى جكلى ايدى . چونكه شوكتآب افنديزك دائرئ هاپونلىرى سلطان عبدالعزيز مرحومك يتاق دائرئسى ايله ولى عهدك دائرئسى ييتنده واقع اولوب افنديز حضر تلىك دائرئلرندن مرور ايتدىكه كركارك و كرك قادين هيچ كيمسه پرنسك دائرئسندن سلطان عزيز مرحومك دائرئسنه كيدى مژدى . افنديزى دائرئلرندن چيقارتمغه موفق اولدقلرئده كيجه لين مرحومك يتاق دائرئسنه بر طام حشرانى سوق ايله اتلاف ايلكلىكلى تصميم ايتش و شوكتآب افنديزى دائرئلرندن چيقارتمغه موفق اوله جقلى زعيمه او صرئده ولى عهدك دائرئسئده شئك ايلكده بولئشلىدى . سلطان عبدالعزيز مرحوم او ائئده چراغان سراينده ايدىلر . مفسدر طرفئدن تكرر بئكرار بو خصوصه اغفال اولئهرق شوكتآب افنديزى دائرئلرندن چيقارتمقى ايچون تحقيراته قدر سوق اولئش ايدى . فقط افنديز سلطان عزيز مرحومك اشبو تضيقات و تحقيراتى اغفال اولئديئندن اجرا ايلديكى بيلدكلىرئدى اصلا كوچئميرك كيجه ساعت ايكي اوچ صولرئده دوغروجه چراغان سراينه كئتمشلىدى . حتى بوائئده شوكتآب افنديز سلطان عزيز مرحومه كيدرئك دائرئلرئدى چيقاملىرى ايچون طلب مساعده ايله جكلىرى طويدقلىرئدى مراد افندى و بالئله دائرئسى خلقى افنديزك كيدوب كئتميه جكلىرى نجرئدىن كوزئتمكده و كئتكلىرى كورئجه كدرلرئنه صورت اشتراك كوئترمكده برابر كئتملرئنه ممانئته چالشملر ايدى . شوكتآب افنديز ، مرحومى و والءلرئنى كورئرك هزار مشقئله تبديل افكارلرئنه چالشملر و حتى بوبائده اكر دائرئلرئدى چيقاملىرى ايچون اصرار اولئورئ ممالك عثمانيه يى ترك ايله اوروپايه كئتمكه مجبور اوله جقلىرى بيان بويورمشلر ايدى . ايشته يالكز اول وقت دركه سلطان عزيز مرحوم و والءلرى فكرلرئدى فراغت ايدىرك شوكتآب افنديز دائرئلرئده قالمش بو وجهله سلطان عزيز مرحومى بر محقق سوء قصدئ قورتارمش ايدىلر . مع مافيه شوكتآب افنديز ولى عهدك وعونئ خونه سنك نيات فاسدئنى كئندولرئنه مرئحه سلطان عبدالعزيز مرحومه بيان بويورماملر ايدى . شوكتآب افنديزى دئخى فسدئ مذ كوره جئتملرئنه آلفه دفئاتله چالشمش ايدى .

حتى بر قاج دفعه صاغر احمد بكك اوغلى متوفى محمد بك كه جئمت مذ كوره

اعضای مفسده‌سندن ایدی . مراد افندی طرفندن شوکت‌آب افندیزه کله‌رک سلطان عزیز مرحومک علیهنده‌چالشمق اوزره کندولرله برلشمق ایتمش و حتی پرنسک سفاهتندن بحث ایله آنک دخی تحت سلطنتده طورمه‌مایاجقنی بالیان هر دورلو الطاف و عنایاتی و دولتک احیاسنی کندولرندن بکله‌دکریخی علاوه‌اقناع و اغفاله‌چالشمش ایدی . بوکاجواباً شوکت‌آب افندی‌بنده‌لرندن بریسی یعنی عصمت بك [۱] واسطه‌سیله مرحوم محمدبکه بویه افکار و نیات فاسده‌نک غایت مضر و وخیم اولدینی و قریباً بویه برشیکک بهمه‌حال طویلله‌جنی و اول وقت کرک عموجه‌لرینه و کرک برادرلرینه بویوک بر خیانت ایتمش اوله‌جقلرندن ماعدا اساسی دولته مضر و وخیم اولان بر تشبه مشارکت ایتمش بولنه‌جقلری جهتیله فیابعد بویه بر سوزی استماع ایدمه‌جه‌جکلری واکر بر ده‌ا بوفکرله زدلرینه کله‌جک اولورسه بر مفسد نظرله باقی‌هرق همان توقیف و سلطان عزیز مرحومک سرقناسنه تسلیم اولنه‌جقنی افاده قیلمش و بووجهله دفع ایدیله‌رک شر و مفسدته احاله سمع اعتبار بویوریلماشدر . ایسته بو مثللو فساداتدن آکلاشیلدیغنه کوره پرنسک تحت ریاستنده بولنان جمعیت فسادیه مذکوره‌نک روزوشب مساعیسی مرحومک خلع و یاقتلی خصوصنه منحصر ایدی . فسادات میحوئه‌نک جمله‌سنی ذکر ایتمک یوزلرجه صحائف طول‌دیرمه متوقف ایدوکندن اشبو ذکر و تعداد اولنان مواددن فساداتک درجه‌وخامتی آکلاشیله‌جقندن تفصیل و تعمیقندن صرف نظر قنهرق اول تاریخده یکدیگریخی ولی ایدن وقوعات و حادثات غریبه و فسادیه‌نک بیانیه اکتفا قلمشدر .

سلطان عبدالعزیز مرحومک خلعدن بر قاج ماه مقدم موسم صیف اولوق ملاپسه‌سیله شوکت‌آب افندی‌ز کاغد خانه‌ده واقع قصر عالی‌لرینه نقل بویورمشلر و اوراده امرار ایام صیف ایلمکده بولنمشلر ایدی . شهر ایله اختلاطلری نادر اولدیغندن حوادث جاریه کاغد خانه قریه‌سنه کلن سیرجیلر ایله نادرآ شهره عزیمت و عودت ایدن بندکان و سائر اهالی قریه واسطه‌سیله و یاخود غزته‌لر ایله کسب وقوف ایلمکده ایدیلر . بوصره‌ده روسیه سفیری (ایغنائیه‌ف) ک تشویقی ایله موسقوفلر و صرب‌لور ایله قره‌طاغلور و خرواتلر آبراهام پاشانک بک‌قوزدن ابرویه

[۱] عصمت بك، عبدالحمد نائينك انواجی‌باشیسی و بك‌زاده معتمدی ایدی . ۳ ربیع الاول

۱۳۲۴ ده وفات ایتدی . یحیی افندی تربیه‌سی حظیره‌سنه دفن اولندی .

قدر انشا ابتدکی طریقدن ایروایه عسکر دوکوکک کله جکی و بوکاده سلطان عزیز مرحوم معناً مساعدہ الہکده اولدینی و محمود ندیم پاشانک دخی روسیہ ایله بویولده معناً اتفاقی بولندینی و استانبولده برفساد عظیم چیقاراجقاری شایعہ سی نشر اولنہرق و روسیہ لولر استانبولی بووسیله ایله تسخیر ایدہ جکلردر دیہرکین الاہالی بر دہشت عمومیہ القا و جملہ ناس سلاح مبايعہ سیلہ اسباب محافظہ و مدافعہ بی تدارکہ ترغیب اولنقدہ اولدینی حادثہ سی سامعہ رس حیرت اولمش و حتی بوکا قاپسلہرق شوکتما آب افندیزک بندہ لرندن برچوخی دخی سلاح مبايعہ الہلشرایدی. استانبولک سلاحی دکالرنده و بدستانده اسلحہ جدیدہ و عتیقہ مفقود حکمنہ کیرمش ایدی. برآز مدت صکرہ بویادہ تحقیقات عمیقہ اجرا اولندقدہ و کاغد خانہ یہ نزد ہایونہ کلن بعض ذوات و اطبانک شہردہ و سرایدہ کی نتایج مشہوداتلرخی نقل ایتملی اوزرینہ دہا پک چوق طرفلردن آلتان معلومات موثوقہ تدقیق و موازنہ قلندقدہ حوادث فسادیہ مبجوتہ نک دخی پرنسک تحت ریاستندہ اولوب آچہ قوتیلہ کیتدکجہ تکثر ایدن جمعیت لثیمہ ملعونہ نک اثر افسادات و اغوا آتی اولدینی تبیین ایلشدی .

سلطان عبدالعزیز مرحومک بوقدر افساداتدن خبردار اوللمسی جای استغراب دکلدر . چونکہ مرحوم مشارالہک اطرافنی بر طاقم جمعیت فسادیہ اعضالردن بولنان کسان احاطہ ایلش و داخلاً و خارجاً بندگانک اکثری جمعیت مذکورہ افرادندن بولنش اولدیفندن و بوضرہ سلطان عبدالعزیز مرحومہ خطاباً جمعیت فسادیہ طرفندن ترتیب ایدیلہرک مصطفی فاضل پاشانک امضاسیلہ نشر ایدیلن بر رسالہ دہ « سرای قابوسندن حقیقت کیرمز » دینلدیکی دخی بوخصوصی اثبات ایدر. وخاقان مرحومک حقیقتہ واقف اولمق ایستہ مش اولسہ دخی موفق اولہ میہ جغنی ازائہ ایلر .

اواننادہ حلول صیفدن ناشی سلطان عبدالعزیز ییلدیز قصر ہایونہ نقل ایلہ اورادہ اقامت بویورمقدہ ایدیلر . ایشتہ اوزماندرکہ جمعیت فسادیہ مذکورہ افساداتنک برثمرہ سیئہ سی اولمق اوزرہ برطاقم جاہل و خواجکان بینندہ قدر و حیثیتی مفقود عسکر قاجقینی یوباز مقولہ سی برر مجیدیہ یہ طوپلانیلہرق آکامہ افندی [۱] نامندہ

[۱] آکامہ افندی ، چیان زادہ عمر خلوصی افندیکنک اوغلی در . ۱۲۴۷ دہ صاری یاردہ دوغدی . مکتب طبیہ یہ مؤخرأ ملفی باب عالی ترجمہ قلمنہ دوام ایتدی . استانبولده

برلیم کبی برجوق مفسد لک ریاستی تحتندہ ییلدیز سرائی پیشکاهنه تجمع ایله محمود ندیم پاشا ایله شیخ الاسلام مرحوم حسن فہمی افندی [۱] نك عزالربنی طلب ایلمشلا وصول مطلبرینہ موفق اولمشلا ایدی .

ییلدیز سرائی هایونی اوکنده یابدقاری کبی حشرات مرقومه استانبولک اکثر مواقع وجوامع میدانلرنده دخی بر طاقم متینغلر تشکیلله افکار اہالیہ تخم فساد وملعت القا وجہلہی سلطان عبدالعزیزدن وصادقارندن تفریرہ چالشمشلا واشبو آثار فسادیلرندہ خیلی موفق اولمشلا ایدی . او وقت جریان ایدن حالات ووقوعات معلوم اولدیغندن برتفصیل ذکر وبیانہ حاجت یوقدر . اشبو آثار مفسدہ مقابلہ لازمکلیکن بونلرک نمایشلرینہ قایلہرق واورککری یعنی رشدی ومدخت [۲] وداماد محمود وحلم پاشا الہ شیخ الاسلام خیراللہ افندی [۳] نك پردہ آرقہ سندن

ولایاتدہ بعض خدماندہ بولندقدن صکرہ ۱۲۷۷ دە (ترجمان احوال) غزتہ سنی نشرہ باشلادی . پوستہ نظارتندہ ، دیوان محاسبات اعضالغندہ بولندی . کندی افادہ سنہ کورہ « اورویاہ کیدن ضیا بک (پاشا) اجاسندندر دیہ عالی وفؤد پاشا لک غرضلری اوزرینہ » دیوان اعضالغندن عزل ایدیلدی . ۱۲۸۸ دە بارسہ کتیدی . استابولہ عودتدن صکرہ ایکی دفعہ ایزمیت متصرفی ، شورای دولت اعضاسی اولدی . بئہ کندی افادہ سنہ نظراً « استانبولہ اداره عرفیہ اعلانی وسرعکرہ مأذونیت فوق العادہ ویریلی اوزرینہ ردیف پاشا لک خصومتی ایله بلا محاکمہ ۱۸ مایس ۱۲۹۳ دە بروسہ تبعید و ۱۳۰۱ دە محل اقامتی آقرہیہ تبدیل اولندی . متعاقباً استانبولہ جلب وعبدالحمد ثانی طرفندن ابراز الفت اولتہرق رتبہ بالا ایله ردوس متصرفلغته ، مؤخرأ آنتہ سفیرلککئہ تعین قلندی . ۱۳۰۳ دە آنتہ دە وفات ایدرک نعشی استانبولہ کتیریلدی . سلطان محمود تربہ سی حظیرہ سنہ دفن ایدیلدی .

[۱] حسن فہمی افندی ، عثمان افندی نامندہ برذاتک اوغلی در . ۱۲۱۰ دە دوغدی . آقشہرلی در . استانبولہ کلہرک ودینلی مصطفی افندی دن اخذ علم ایتدی . آبا صوفیہ دە تدریساندہ بولندی . طلبہ متعددیہ اجازت وپردی .

سلطان عبدالعزیزک شہزادہ لکندہ معلمکئہ تعین اولندی . ایکی دفعہ شیخ الاسلام اولدی . [۱۲۸۵ و ۱۲۹۱] .

۱۲۹۵ دە عبدالحمد ثانی ، مدینہ منورہ دە اقامتہ مأمور ایتدی . ۲۳ محرم ۱۲۹۸ دە اورادہ وفات ایلدی . فتوالرہ وصع ایتدیکی امضا :

« کتبہ الفقیر خواجہ حضرت شہریاری حسن فہمی الحسینی » ترکیب غریبی در . فضیلت علمیہ سی بین العلما مسلم ایدی . بعض آثاری مطبوعدر .

[۲] (مرآت حیرت) و (تبصرہ عبرت) مشارالہک ترجمہ حالی مفصلاً مبین در .

[۳] حافظ حسن خیراللہ افندی ، ترسانہ یوقلامہ جیلرندن حمداللہ افندی نك اوغلیدر ۱۲۵۰ دە

ولى عهد ايله متفقاً ترتيب ايلدكلى اشبو مفسدت پلائلرغى و اشبو حشرات عربده سنى ملتك آرزو و نيأتى نظريه تلقى ايلدرك كندو نفس هايونه و تاج و تختنه صادق اولان ذواتى عزل ايله يرلرينه برطاقم خان و مفسدلى نصب و تعيين ايلدى . جمعيت مذكوره نك هدف مقصودى دخى بوندن عبارت ايدى .

رشدى پاشا صدارته ، حسين عوفى پاشا سر عسكرلكه ، مدحت پاشا شورى دولت رياسته ، خيرالله افندى مشيخته تعيين اولنديلر . مفسدلى شهر آيين ايلديلر . بويوك داماد محمود پاشا دخى آفلىر ايله متفق اولدى . و جمعيتلر دخى اكثرى خانه سنده عقد اولندينى حالده سلطان عبدالعزيزك خلعتى تهيه تاشت و اسباب خلعتى ترتيب يولنده صرف مقدور ايلكده ايديلر .

سوخته لر نمايشنك اخشامى سلطان عبدالعزيز قرنا سندن حافظ محمد بك و فخرى و سائر بلكر كچى جمعيت فساديه طرفندن قزائلش برطاقم خونه نك ترغيب و اخافه سيله ييلديز قصرندن بشكطاش سراينه نقل بويورمشلر و فى الحقيقه روسيه لو و سائر دشمنان طرفندن پايتختده برفساد و اختلال چيقاريله جنى قورقوسيله صيفيه لرنده بولنان بالجله افنديلر و شهزادكان حضراتى سراى هايونه عودته دعوت و شهرده طولاشمالارى حقه ده تنبيهات اكده اجرا بويورمشلر ايدى . افنديلر و شهزادكان حضراتى دخى بودعوته اجابه و اوامر و تنبيهات سنيه امثالاً سراى هايونه دخول ايتمش و شهرده كزمكن استنكاف ايلشلا ايدى .

بوصره ده ذات شوكتيهات افنديمز دخى كاغد خانه دن عودتله بشكطاش سراى هايوننده دائره مخصوصه لرنده اقامت بويورمقده ايديلر . آرادن تقريباً يكرمى كون قدر مرورنده ايشلارك كسب ايده كلكي احوال مؤله و جمعيت معلومه فساداتنك ترايدى جله بى دوشوندورمكه باشلامش و على الخصوص بويله بروقه نك نتايج مؤله سنك

قلم باشاده دوغدى . (آرپه جيلر صوفيسى) ناميله معروف اولان قاين بدرى آرپه جيلر جامى امام و خطيبى حافظ احمد افنديدن علم قرائتى تحصيل ايتدى . حسن صداسى جهيله سلطان عبدالحجيدده امام ثانى و عبدالعزيزه امام اول اولدى . ايكي دفعه مقام مشيخته نصب اولدى [۱۲۹۱ و ۱۲۹۳] . ۱۲۹۶ ده شيخ الحرم نبوى اولدى . عبدالعزيز خانك خلعتده مفتى و قنواى خلعتى معطى اولديغىچون ذوات سائر ايله برابر ۱۲۹۷ ده طائيف قلمه سنده حبس ايديلدى . ۲۴ جازالاولى ۱۳۱۶ ده اوراده وفات ايلدى .

نہ مرتبہ وخیم اولہ جغنی بیلن و سلطان عزیز مرحوم ایچون برحمت صمیمہ و قدیمہ لری اولان شوکتآب افندیغزی بحر حیرتہ القاء ایلش ایدی .

فقط نہ چارہ کہ احوالک یوماً فیوما کسب ایلدیکی الوان مدہشہ نتیجہ سنی بر درجہ یہ قدر کو ستر مکدہ ایدی سہ دہ اللرندن بو حالده تأسفله ارباب مفسدتک اضمحلال لری نہ دما دن بشقہ برشی کلز ایدی .

نہایہ الامر برکون یعنی خلع سلطان عزیزدن اوچ کون مقدم کہ بازار کونی ارتق مشاهده بو یورد قری و نتیجہ وخیمہ و فاجعہ سی میدانده اولان حالات مذکورہ یہ تحمل ایدہ میہرک و وجدان پاکری مذکور خان و کافر نعمت اولان ملاعینک تزویرات و فسادات لری نہ طاقت کتورہ میہرک حقیقت حالی و حسیات شاہانہ لری بتمامہا کیدوب صالی کونی سلطان عبدالعزیز خان حضر ت لری نہ نقل و عرض ایلہ مملکی تقصیم بو یور مشلر ایدی . اول وقت حرم ہایونلرنده بر جاریہ وار ایدی . بو جاریہ عن اصل کندی جاریہ لرندن ایکن چراغ بو یورلش و فقط وجہاً ثقیلہ برشی اولدیغندن ازدواج ایدہ میوب افندیغزک والدہ علیہ الشانلری نزد عالیلرنده و مؤخرآ ہمشیرہ لری سلطان افندیغزک سرایلرنده اقامتدن صکرہ مشار الیہمانک رجاسی اوزرینہ بتکرار ترحاً حرم ہایونہ آلتوب مسافرہ صورتیہ اقامت ایتمکدہ بولنش ایدی . شوکتآب افندیغزک بالادہ ذکر اولونان تصمیم لری حس ایدہر ایتمز بر آز مدت مدخلدہ ہان برحالی زمان کوزہ درک باشنہ بز پوشیدہ پرنسک دائرہ سنہ کیتش و مسموعاتی بتمامہا نقل و حکایہ ایلدیکی محفیاً کیتدیکنی کوروب شوکتلو افندیغزہ « امر دولتکز ایلہ می کیتدی » دیو سؤال ایدن جاریہ لری افادہ سندن و مؤخرآ کوریلن تلاش و تبدلندن حس اولمشدی . فی الواقع بو حادثہ پنجشنبہ کونی ایچون مصمم اولان خلع مادہ سنک صالی کونی اجرا اولمشنی منتج اولش ایدی . اشبو صالی کونی ہنوز شفق سوکک اوزرہ ایکن شوکتآب افندیغزک دائرہ لری نہ ولی عہدک جواریسندن بریسی کلوب برادر لری طرفندن تبلیغ سلام ایلہ برابر « بنی آل دیلر کوتوردیلر . کندیلری دخی ہان بنم دائرہ مہ کلسونلر ، اورادہ بولنسونلر » کلام لری تبلیغ ایلسی اوزرینہ شوکتآب افندیغز درحال ایشک نہدن عبارت اولدوغنی درک بو یور مشلر وبو ائنادہ پنجرہ دن طیشارو باقاراق سراپک برآ و بحرآ ابلوقہ تحتہ آلمش اولدیغنی کور مشلر ایدی .